

Kronika naukowa

Globalny szok 2024

Transfiguracja świata

Możliwe scenariusze rozwoju sytuacji międzynarodowej, wyzwania, przed którymi stoi ludzkość, nowe i nieprzewidywane zmiany, dynamika starych i nowych sojuszy, pola globalnej rywalizacji, wpływ technologii na bezpieczeństwo oraz rola państw o mniejszym potencjale geopolitycznym były tematami dyskutowanymi na konferencji „Globalny Szok 2024. Transfiguracja Świata”. Zorganizowana w Instytucie Zachodnim druga odsłona konferencji „Globalny szok” (16-17 października 2024 r.) ponownie zgromadziła cywilnych i wojskowych ekspertów z dziedzin polityki, bezpieczeństwa, gospodarki, socjologii i in. Debatowali oni o fundamentalnych przemianach w globalnym porządku międzynarodowym i tworzyli koncepcje rozwoju relacji międzynarodowych w skali globu, Europy i jej bliskiego sąsiedztwa, Unii Europejskiej i Europy Środkowej.

Organizatorem konferencji był zespół Pokój i bezpieczeństwo z Instytutu Zachodniego im. Zygmunta Wojciechowskiego, a współorganizatorami: Akademia Sztuki Wojennej, Centrum Doktryny i Szkolenia Sił Zbrojnych RP z Bydgoszczy, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza oraz Akademickie Centrum Analiz Strategicznych ASzWoj. Pracami Komitetu naukowo-organizacyjnego kierowała dr Joanna Dobosz-Dobrowolska (IZ).

Pierwszy panel pt. „Polityka i bezpieczeństwo”, moderowany przez dr J. Dobosz-Dobrowolską i prof. Jarosława Solarza (ASzWoj), poświęcony był zmianom sytuacji międzynarodowej, zwłaszcza pojawieniu się nowych ośrodków siły na mapie świata i ich rosnącej potęgze. Dyskusję rozpoczęła prof. dr hab. Jadwiga Kiwerska (IZ / UAM), która omówiła rolę Stanów Zjednoczonych w polityce globalnej i jej przyszłość. Zwróciła uwagę na wysiłki prezydenta USA Joe Bidena nakierowane na odbudowę wiarygodności amerykańskiego przywództwa. Oceniała zaangażowanie USA na Ukrainie, a także podkreśliła trudne relacje administracji Bidena z rządem izraelskim oraz gotowość USA do obrony Tajwanu. Jej zdaniem wynik nadchodzących wyborów prezydenckich będzie miał ogromne znaczenie dla amerykańskiej polityki zagranicznej, ponieważ w przypadku zwycięstwa Donalda Trumpa trzeba będzie się liczyć m.in. z jego nieprzewidywalnością i transakcyjnym traktowaniem zobowiązań.

O rozumieniu kwestii bezpieczeństwa mówił prof. Ryszarda Szpyra (ASzWoj). Jego zdaniem bezpieczeństwo to kategoria abstrakcyjna, jednak można ją zdefiniować jako

możliwość przetrwania i rozwoju społeczeństw. Prof. Szpyra wskazał także pojawienie się tendencji, że ostra konfrontacja, mimo tego co obserwujemy na Ukrainie, przesuwają się z walki zbrojnej w stronę walki o świadomość, zwłaszcza w dobie rozwoju sztucznej inteligencji. Zwrócił również uwagę na potrzebę zrozumienia wartości, którymi kieruje się dana cywilizacja, przy analizowaniu wydarzeń na świecie.

Dr hab. prof. UAM Beata Przybylska-Maszner (UAM) opisała obecną pozycję Unii Europejskiej. Jej zdaniem wojna na Ukrainie, podobnie jak konflikt w byłej Jugosławii oraz czynnik chiński, są obecnie katalizatorami przemian UE. Jako główne wyzwania na najbliższe lata, przed którymi stanie UE, wskazała wypracowanie konsensu wobec wojny w Ukrainie, kwestię członkostwa państw bałkańskich w UE, reformę instytucjonalną i przygotowanie na powrót D. Trumpa do Białego Domu.

O randze Chin na arenie międzynarodowej mówił dr Tomasz Morozowski (IZ). Przypomniał słowa szefowej Komisji Europejskiej Ursuli von der Leyen, że Chiny wkroczyły w „nową erę bezpieczeństwa i kontroli”. Oznacza to, że nadają one priorytet kwestiom bezpieczeństwa ponad kwestiami współpracy gospodarczej. Dr Morozowski podkreślił wzrost znaczenia Chin jako partnera handlowego Rosji i rosące uzależnienie Zachodu od chińskiego rynku, wskazując, że Chiny aktywnie dążą do uzyskania dominującej pozycji w globalnym układzie sił.

Analizując kwestie związane z rywalizacją światowych mocarstw, nie sposób nie odnieść się do czynnika, który od końca II wojny światowej ma kluczowe znaczenie dla układu sił na świecie – broni jądrowej. Prof. Jarosław Solarz (ASzWoj) zaznaczył, że choć liczba głowic jądrowych spada, zdecydowanie rośnie ich jakość i siła rażenia. Poruszył także temat ambicji nuklearnych Iranu oraz wzrostu arsenału Chin. Konkludując podkreślił, że „aktualnie nie ma znaczenia, czy użyta zostałaby strategiczna czy taktyczna broń jądrowa, ponieważ każdy rodzaj ma oddziaływanie na poziomie strategicznym”.

Kwestie zmieniającego się układu sił na świecie omówił płk dr Robert Reczkowski (CDiS SZ RP/UMK). Dowodził, że świat zmierza ku modelowi wielobiegunowemu, z udziałem rywalizujących bloków. Polskę pomimo tego, że jest częścią zachodniego bloku „demokracji i wolności”, należy umieścić – zdaniem mówcy – w tzw. „zachodniej strefie zgniotu” ze względu na położenie geograficzne. Jako ważne czynniki kształtujące przyszły układ sił prelegent wymienił: rywalizację o surowce ziem rzadkich, wojnę kognitywną oraz utratę wpływów Rosji w Azji Centralnej. Pułkownik zaznaczył także, że Rosja prawdopodobnie nigdy nie zrezygnuje z ambicji neoimperialnych.

Dr Konrad Zasztowt (ACAS) rozpoczął dyskusję o roli państw o mniejszym potencjale, ale szczególnym znaczeniu geopolitycznym. Scharakteryzował ambicje Turcji, która np. rozważa dołączenie do bloku państw BRICS, co może oznaczać jej dążenie do większej niezależności w ramach NATO. Służą temu coraz silniejsze antyamerykańskie nastroje w Turcji.

Dr Justyna Ołędzka (ACAS oraz UWB) omówiła sytuację na Białorusi i jej rolę w regionie, wskazując na postępującą integrację tego państwa z Rosją. Jako jeden z przykładów wymieniła utworzenie w 2024 r. białorusko-rosyjskiego holdingu medialnego, w celu integrowania przekazu propagandowego. Przenalizowała też oddziaływanie obu państw na region Europy Środkowej.

Viktor Savinok (IZ) przedstawiając sytuację w Ukrainie podkreślił, że mimo zmęczenia wojną Ukrainicy wciąż wierzą w zwycięstwo nad Rosją. Odsetek osób mających po-

zytywne oczekiwania co do przyszłości Ukrainy spadł z 78% w 2022 r. do 25% w 2024 r. Społeczeństwo ukraińskie widzi swoje działania jako obronę nie tylko niepodległości, ale także bezpieczeństwa sąsiednich państw i oczekuje zachodniego wsparcia, uznając jednocześnie, że jest ono kluczem do zwycięstwa.

Uczestnicy drugiego panelu pt. „Gospodarka i energetyka”, moderowanego przez dra Witolda Ostanta (IZ / ASzWoj) i dra Piotra Andrzejewskiego (IZ), zastanawiali się, czy czynniki gospodarcze i klimatyczne kształtują globalne procesy, zwłaszcza w zakresie innowacyjności, energetyki i konkurencyjności. Debatę rozpoczął dr Piotr Andrzejewski, który zarysował wyzwania gospodarcze stojące przed Niemcami i Unią Europejską, wskazując, że Europa może się znaleźć na peryferiach globalnej gospodarki, zdominowanej przez takie mocarstwa jak USA, Chiny, Rosja i Indie. Wymienił stagnację gospodarczą Niemiec, niedobory innowacyjności oraz problemy z cyfryzacją jako bariery rozwoju, które wymagają odważnych działań, takich jak inwestycje na poziomie 800 mld euro rocznie. Jednak kryzys przywództwa oraz różnice interesów wśród państw członkowskich UE mogą utrudnić realizację tych ambitnych planów.

Na dwie kluczowe potrzeby wynikające z globalnych zmian wskazał Kacper Wańczyk (ACAS). Pierwsza z nich dotyczy rewizji myślenia o ekonomii, ponieważ dotychczasowe modele gospodarcze Zachodu nie są wystarczające do analizy gospodarek innych niż zachodnie. Przykładem jest Rosja, której gospodarka – zgodnie z zachodnimi analizami – powinna załamać się wskutek sankcji. Druga potrzeba to zmiana polityki gospodarczej, zwłaszcza zrównoważenie inwestycji w bezpieczeństwo militarne z inwestycjami w edukację i ochronę zdrowia, kluczowymi dla długoterminowej stabilności i rozwoju. K. Wańczyk podkreślił, że silne społeczeństwo jest fundamentem skutecznego przeciwdziałania zarówno obecnym, jak i przyszłym zagrożeniom.

Dr Justyna Schulz (IZ) zwróciła uwagę na problem ograniczonej innowacyjności UE, szczególnie w zakresie zaawansowanych technologii cyfrowych. Mimo europejskich osiągnięć, UE wciąż nie wprowadza na dużą skalę przełomowych rozwiązań technologicznych. Ten brak innowacji dystrybucyjnych stawia gospodarkę unijną w gorszej pozycji w globalnej rywalizacji, szczególnie w porównaniu z USA i Chinami, które są liderami w zakresie nowych technologii, takich jak samochody elektryczne czy zaawansowane technologie cyfrowe. Dr Schulz stwierdziła, że UE powinna postawić na różnorodność narodowych podejść i większą konkurencję, unikając nadmiernej centralizacji.

O zmianach klimatycznych oraz transformacji energetycznej mówił dr Witold Ostant (IZ/ASzWoj). Jego zdaniem 2030 r. będzie przełomowy w walce ze zmianami klimatycznymi. Aby zniwelować skutki wzrostu temperatury konieczne jest zgromadzenie 4 bln dolarów do 2030 r., co w obecnych warunkach wydaje się praktycznie niemożliwe. Dr Ostant podkreślił znaczenie międzynarodowej współpracy, zwłaszcza w zakresie elektryfikacji transportu. Odnosząc się do transformacji energetycznej zauważył, że Europa stoi przed ogromnym wyzwaniem związanym z przestawieniem gospodarki na OZE, co wymaga gigantycznych inwestycji oraz innowacyjnych rozwiązań technologicznych.

Prof. dr hab. Arkadiusz Czołówek (UMK) opisując politykę klimatyczną UE wspomniał o ambitnych celach redukcji emisji CO² o 55% do 2030 r. i osiągnięcia neutralności klimatycznej do 2050 r. Przyznał, że ich realizacja napotyka istotne trudności wynikające m.in. z uzależnienia UE od chińskiej technologii. Ponadto Europa, mimo ambicji bycia

globalnym liderem zielonej transformacji, nie jest w stanie w pełni wykorzystać swojego potencjału na rynku zielonych technologii. W efekcie tempo zmian w UE jest zbyt wolne, a konkurencyjność regionu może zostać osłabiona, zwłaszcza wobec rosnącej dominacji Chin na rynku energii odnawialnej.

Dr Krzysztof Książkowski (SGH) porównując modele gospodarcze Europy i Chin podkreślił, że deficyt sektora finansów publicznych w Chinach w 2024 r. wyniesie tylko 0,7%, co kontrastuje z sytuacją w niektórych państwach UE. Według niego kryzys w Europie wynika z braku infrastruktury, a nie surowców, czego skutki ujawniły się po pandemii. Odnosząc się do energetyki zaznaczył, że choć Europa inwestuje w OZE, przegrała wyścig technologiczny z Chinami, dominującymi na rynku paneli słonecznych. Europa nie uwzględniła realiów konkurencyjności, co prowadzi do odpływu przemysłu wysokoemisyjnego. Chiny skutecznie dywersyfikują swoje źródła energii, a ich długoterminowa strategia zapewnia większą odporność na globalne zmiany. Przyszłość Europy wiąże się z wodorem jako kluczową technologią, która może zapewnić jej bezpieczeństwo energetyczne, zmniejszając zależność od niestabilnych rynków i regionów.

Rozpoczynając moderowany przez prof. Sebastiana Wojciechowskiego (IZ/UAM) i ppłk. dra Jacka Stempnia panel „Sprawy humanitarne i obrona ludności”, dr J. Dobosz-Dobrowolska wskazała na pogłębiający się kontrast między idealnym światem opartym na prawie międzynarodowym a rzeczywistością. Jej zdaniem dużym problemem jest nieefektywność mechanizmów wymuszających przestrzeganie norm humanitarnych w konfliktach zbrojnych, szczególnie w wojnie Rosji w Ukrainie i Izraela w Strefie Gazy. Niemoc działania społeczności międzynarodowej jest skorelowana z paraliżem Rady Bezpieczeństwa ONZ i brakiem alternatywnych metod wymuszania pokoju. Wola ogółu społeczności międzynarodowej wyrażana w Zgromadzeniu Ogólnym ONZ i plan reformy ONZ sformułowany w „Pakcie na rzecz Przyszłości” z 22 września 2024 r. wymagają przyjęcia szybkich ścieżek implementacyjnych.

Do kwestii humanitarnych nawiązał też ppłk dr Cezary Pawlak (ASzWoj), określając zmiany klimatyczne, migracje i rywalizacje mocarstw jako czynniki mające wpływ na sytuację humanitarną. Zwrócił też uwagę na niski poziom świadomości społecznej w odniesieniu do tych zagrożeń. Mówiąc o problemie głodu na świecie, skonfrontował go z tendencjami do ograniczania produkcji rolnej i hodowli.

O polskim systemie obrony cywilnej mówił dr Maciej Gurtowski (ACAS). Wskazał na dużą jego centralizację w okresie PRL oraz koncentrację na ochronie przed bronią masowego rażenia. Obecnie zauważalna jest tendencja do wzorowania się na niemieckim modelu ochrony cywilnej, który jest zdecentralizowany oraz oparty na działalności lokalnych społeczności i wolontariuszy. Stwierdził też brak strategicznego myślenia w odniesieniu do obrony cywilnej. Jego zdaniem zamrożenie konfliktu na Ukrainie może opóźnić tworzenie systemu ochrony cywilnej w Polsce.

Niemiecki system ochrony cywilnej był z kolei przedmiotem wystąpienia dra Marcina Tujdowski (IZ), który omówił jego strukturę i ramy prawne, dodając, że jest to system oparty na wolontariacie. Podkreślił zmianę priorytetów tego systemu: wcześniej dotyczyły one głównie zagrożeń wewnętrznych, takich jak katastrofy naturalne, a dzisiaj przede wszystkim zagrożeń zewnętrznych. Wskazał na ogrom niemieckich inwestycji i wagę przykładaną przez rząd federalny do szybkiego unowocześnienia tego systemu w Niemczech.

Zagadnienia związane z ochroną ludności w wymiarze militarnym poruszył ppłk dr Jacek Stępień (ASzWoj). Zwrócił uwagę na rosnącą brutalizację wojen i *weaponizację* obszarów pozamilitarnych, podkreślając potrzebę zwrócenia uwagi na zagrożenia hybrydowe, działania asymetryczne i wojny zastępcze. Jako potencjalne przyczyny przyszłych konfliktów wymienił zmiany klimatyczne oraz deficyty wody i żywności.

Dr Marcin Mazurek (ASzWoj) omówił współczesne dylematy dotyczące roli państwa narodowego, wskazując – z jednej strony – na teorię postrzegającą państwo narodowe jako anachronizm, z drugiej – na jego niezastąpioną rolę w budowaniu tożsamości narodowej i solidarności społecznej. Dowodził, że po II wojnie światowej problem mniejszości etnicznych w Europie został zastąpiony przez wyzwania związane z migracją ekonomiczną. Równoległe następuje proces zamykania się Europy przed imigrantami, co ma na celu ochronę dobrobytu i porządku.

W wystąpieniu płk. Jarosława Wiśnickiego (CDiS SZ/UMK) mowa była o zagrożeniach związanych z informacją. Zwrócono szczególną uwagę na intensyfikację działań informacyjnych w cyberprzestrzeni. Wskazano również na potrzebę stworzenia tarczy ochronnej dla społeczeństw, zabezpieczającej przed zagrożeniami manipulacji informacjami.

Wprowadzenie do panelu młodych ekspertów „Fokus na Bliski Wschód”, moderowanym przez Amelię Polak (UJ) i Mateusza Schulza (UAM), przedstawił dr Witold Repetowicz (ASzWoj), który omówił złożoności konfliktu bliskowschodniego i jego wpływ na sytuację globalną. Podkreślił, że wydarzenia na Bliskim Wschodzie są wykorzystywane przez Rosję do eskalacji napięć między Zachodem a światem muzułmańskim. Zwrócił uwagę na brak spójnej polityki UE wobec konfliktu. Jego zdaniem wspólna strategia unijna powinna obejmować uznanie *Hamasu* i *Hezbollahu* za organizacje terrorystyczne, a także poparcie dla rozwiązania dwupaństwowego.

Adam Pawluczyk (UJ) omówił narrację izraelskich mediów oraz reakcję społeczeństwa izraelskiego na konflikt. Zwrócił uwagę, że początkowa zgoda na zdecydowaną odpowiedź militarną stopniowo ustępuje krytyce wobec premiera Benjamina Netanjahu, szczególnie w kontekście eskalacji działań ofensywnych oraz rosnącej liczby ofiar konfliktu.

Amelia Polak (UJ) omówiła stanowiska państw arabskich wobec konfliktu izraelsko-palestyńskiego. Zwróciła uwagę na różnorodność reakcji w regionie, w tym m.in. oskarżenia o ludobójstwo, porównanie okupacji Gazy do apartheidu XXI w. oraz wezwania pociągnięcia Izraela do odpowiedzialności za zbrodnie wojenne. Podkreśliła znaczenie uznania Palestyny na arenie międzynarodowej, szczególnie poprzez pełne członkostwo w ONZ, co – jej zdaniem – jest kluczowe dla zakończenia konfliktu i przywrócenia stabilności w regionie.

Nastroje panujące w społeczeństwach muzułmańskich, bazując na analizie mediów społecznościowych, omówił Krzysztof Grzybowski (UJ). Zwrócił uwagę, że algorytmy platform promują radykalne treści, co może zniekształcać rzeczywiste nastroje społeczne. Podkreślił, że to społeczności muzułmańskie spoza świata arabskiego, takie jak Pakistańczycy czy Indonezyjczycy, często dominują w tworzeniu radykalnych treści *online*. Wskazał na społeczne zróżnicowanie ocen działania państw muzułmańskich, szeroką krytykę Arabii Saudyjskiej (nazywanej nawet Arabią Izraelską) i Egiptu za brak wsparcia militarnego dla Palestyny.

Szymon Olszewski (UAM) skupił się na konsekwencjach konfliktu izraelsko-irańskiego dla Europy. Omówił potencjalne zagrożenia, takie jak wzrost migracji, aktywność ter-

rorystyczna czy zakłócenia dostaw energii z regionu Zatoki Perskiej. Wskazał również, że zaangażowanie USA na Bliskim Wschodzie może wpłynąć na zdolność NATO do obrony Europy oraz wsparcia Ukrainy.

Mateusz Schulz (UAM) analizował reakcje państw zachodnich na konflikt bliskowschodni. Zwrócił uwagę na dwojaką politykę państw europejskich, które z jednej strony wyrażają poparcie dla prawa Izraela do obrony, a z drugiej krytykują jego działania wobec ludności cywilnej w Gazie.

Bartosz Krawiec (ASzWoj) omówił zastosowanie sztucznej inteligencji przez Izrael w konflikcie z Hamasem. Zwrócił uwagę na użycie AI do rozpoznawania celów i wskazywania potencjalnych obiektów do ataku, podkreślając ryzyko błędów systemów, które mogą prowadzić do ofiar cywilnych. Chodzi też o kwestie etyczne związane z wykorzystaniem AI w wojskowości. Jego zdaniem konieczne są regulacje, aby zapobiec nadużywaniu AI.

O zaangażowaniu Iranu w konflikcie izraelsko-palestyńskim mówił Kacper Rybicki (ASzWoj), wskazując na kluczową rolę związanych z Iranem oddziałów, takich jak *Al-Kuds*, wspierających *Hamas* i *Hezbollah*. Zauważył, że obecny konflikt może być nawet wynikiem inspiracji Teheranu, którego celem jest osłabienie Izraela na arenie międzynarodowej.

Konferencja „Globalny szok 2024. Transfiguracja świata” odróżniała się od konferencji referatowych swoją dyskursywną formą. Prelegenci, dysponujący jedynie 7 minutami na wprowadzenie do zagadnienia, motywowali, a często prowokowali uczestników do gorących dyskusji. Wnioski dotyczące przesunięć w ładzie światowym, wyrastaniu nowych ośrodków siły, zmianie charakteru relacji między dotychczasowymi sojusznikami i rywalami, nowych liniach podziału świata, przyszłości multilateralizmu, wyzwaniach dla Unii Europejskiej i jej państw członkowskich były odważne i dalekosiężne. O ich słuszności przekonuje obecny rozwój sytuacji. Podczas kolejnej edycji konferencji „Globalny szok 2025”, planowanej na październik 2025 r., będą one ponownie walidowane.

Szymon Olszewski
Mateusz Schulz

RADA REDAKCYJNA

Członkowie krajowi: **Marek Cichocki** (profesor, Collegium Civitas; Instytut Stosunków Międzynarodowych i Zrównoważonego Rozwoju, Warszawa, Polska), **Hanka Dmochowska** (doktor, em., Instytut Zachodni im. Zygmunta Wojciechowskiego, Poznań, Polska), **Tomasz Grzegorz Grosse** (profesor, Uniwersytet Warszawski; Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych; Instytut Europeistyki, Warszawa, Polska), **Marceli Kosman** (profesor, em., Uniwersytet im. Adama Mickiewicza; Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Poznań, Polska), **Mariusz Menz** (doktor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Historii, Poznań, Polska), **Aleksander Posern-Zieliński** (profesor, em., Polska Akademia Nauk, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Antropologii i Etnologii, Poznań, Polska); **Hanna Suchocka** (profesor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Prawa i Administracji, Poznań, Polska); **Justyna Schulz** (doktor, Instytut Zachodni im. Zygmunta Wojciechowskiego, Poznań, Polska)

Członkowie zagraniczni: **Stefan Garsztecki** (profesor, Institut für Europäische Studien, Technische Universität Chemnitz, Niemcy), **Hans Henning Hahn** (profesor, Carl von Ossietzky Universität Oldenburg, Niemcy), **Jonathan Huener** (profesor, University of Vermont, Burlington VT, USA), **Henryka Ilgiewicz** (dr hab., Lietuvos kultūros tyrimų institutas – Litewski Instytut Badań Kultury, Wilno, Litwa), **Dagmara Jajęśniak-Quast** (profesor, Centrum Interdyscyplinarnych Studiów o Polsce, Uniwersytet Europejski Viadrina, Frankfurt nad Odrą, Niemcy), **Kai Olaf Lang** (Dr. sc. pol., Stiftung Wissenschaft und Politik, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, Niemcy), **Stephan Lehstaedt** (profesor, Touro College, Berlin, Niemcy), **Jerzy Maćków** (profesor, Universität Regensburg, Institut für Politikwissenschaft, Niemcy), **Olga Morozowa** (profesor, Czarnomorski Uniwersytet Narodowy im. Petra Mohyły, Mikołajów, Ukraina), **Jaroslav Panek** (profesor, Akademie věd České republiky Historicky Ústav AV, Czech Academy of Sciences, Section of Historical Sciences, Czechy), **Katarzyna Stokłosa** (profesor, Centre for Border Region Studies, University of Southern Denmark, Sønderborg, Odense, Dania), **Klaus Ziemer** (profesor, em., Universität Trier, Niemcy, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; Instytut Politologii, Polska), **Katarzyna Żukowska-Gagelmann** (profesor, Die Duale Hochschule Baden-Württemberg DHBW, Loerrach, Niemcy)

REDAKTORZY TEMATYCZNI

Przemysław Hauser (profesor, em. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań, Polska), **Tomasz Schramm** (profesor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań, Polska) – historia, **Jacek Kubera** (doktor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Socjologii, Poznań, Polska) – socjologia, **Jerzy Kałużny** (profesor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Filologii Germańskiej, Poznań, Polska) – nauki o kulturze, **Tomasz Rynarzewski** (profesor, Uniwersytet Ekonomiczny, Poznań, Polska), **Piotr Kalka** (profesor, em. Instytut Zachodni im. Zygmunta Wojciechowskiego, Poznań, Polska) – ekonomia.

Redaktor statystyczny: **Piotr Jabkowski** (profesor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Socjologii, Poznań, Polska)

Redaktor językowy: **Anna Murawska** (język polski), **Maria Wagińska-Marzec** (język niemiecki), **Jonathan Chumas** (język angielski)

RECENZENCI ZEWNĘTRZNI

Jan Barcz (profesor, Akademia Leona Koźmińskiego; Katedra Prawa Międzynarodowego i Prawa Unii Europejskiej, Warszawa, Polska), **Bożena Górczyńska-Przybyłowicz** (profesor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Historii, Poznań, Poznań), **Bogdan Koszel** (profesor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Poznań, Polska), **Albert Kotowski** (profesor, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Wydział Historyczny, Polska), **Matthias Kneip** (doktor, Deutsches Polen-Institut, Darmstadt, Niemcy), **Peter Oliver Loew** (profesor, Deutsches Polen-Institut Darmstadt, Niemcy), **Magdalena Izabella Sacha** (doktor, Uniwersytet Gdański; Instytut Badań nad Kulturą, Polska), **Henadz Sahanowicz** (profesor, Studium Europy Wschodniej UW, Polska), **Renata Schaefer** (profesor, School of Business and Economics Sonoma State University, California, USA), **Janusz J. Węc** (profesor, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych, Kraków, Polska)